

Η Σπουδή της Ιστορίας και η Οικουμενική Παιδεία με Αφορμή τα Εγχειρίδια της Ομογένειας

Χουρδάκης Αντώνης

Ο όρος ιστορία είναι έννοια πολύσημη και επιδέχεται πολλές ερμηνείες: εκφράζει την ιστορία ως ιστοριογραφία, την ιστορία ως ατομικό αλλά και συλλογικό παρελθόν, την ιστορία ως σημαντικές αλλά και δευτερεύουσες 'στιγμές', τη διερεύνηση και καταγραφή γενικότερων και ειδικότερων κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών, πολιτισμικών στοιχείων, γεωφυσικών και περιβαλλοντικών παραγόντων, καθώς και δημογραφικών στοιχείων, την πρόοδο του πνεύματος, την ανάπτυξη της τεχνικής, τη γραπτή και προφορική παράδοση, την αδιάκοπη κίνηση της κοινωνικής πραγματικότητας, τη σύλληψη των κοινωνικών αλλαγών, εν καταλείδι την έρευνα για οτιδήποτε συνέβη ή ειπώθηκε χθες, μέχρι αυτό που συνέβη ή ειπώθηκε πριν από ένα λεπτό.¹ Ο ορισμός και η σημασία που κάθε φορά δίνονται στην έννοια αυτή βρίσκονται σε συνάρτηση με το πρίσμα από το οποίο τη θεωρούμε και συνδέονται άμεσα με την επιστημονική και φιλοσοφικο-ιδεολογική οπτική μέσα από την οποία αποτιμάμε γενικότερα την κοινωνική πραγματικότητα. Αποτελεί συνεπώς συνάρτηση χωροχρονική και υπόκειται σε περιορισμούς που έχουν να κάνουν με μεταβλητές όπως, το φύλο, την ηλικία, τη μόρφωση και την κοινωνική ένταξη του μελετητή/ αναγνώστη².

Ως πεδίο μελέτης η ιστορία μπορεί να προσεγγιστεί μέσα από τρία επίπεδα: α') το ιστοριογραφικό, ή το επίπεδο της έρευνας, β') το επίπεδο της κοινοποίησης της έρευνας ή της διδασκαλίας, με την ευρεία έννοια του όρου και γ') το παιδαγωγικό ή μορφωτικό. Τα τρία αυτά επίπεδα δεν νοούνται ξέχωρα και απομονωμένα το καθένα, αλλά ως αλληλοδιεισδύοντα, αλληλοεξαρτώμενα και αλληλοσυμπληρούμενα.

α') Το ιστοριογραφικό ή το επίπεδο της έρευνας: Η προσωπική αντίληψη για την ιστορία υπακούει σε μια βασική ανθρώπινη ανάγκη, στο να δημιουργήσει κανείς μια εικόνα για τον κόσμο και να συνδέσει το παρόν με το παρελθόν, με τις ανησυχίες του και τις προσδοκίες του. Έτσι η ιστορική έρευνα είναι αποτέλεσμα και μέρος των προσωπικών επιλογών που συνιστούν τους βασικούς πολιτικούς προσανατολισμούς μας. Στο επίπεδο αυτό που παράγονται η επιστημονική γνώση και οι ιδέες, η ιστορία δεν αποφεύγει την ανατομία της κοινωνικής ζωής, την αιτιακή σύνδεση των γεγονότων και την ερμηνεία τους με αφετηριακό πλαίσιο τις κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές δυνάμεις και σχέσεις, την αναφορά σε όλες της πτυχές της ιστορικής δράσης, τη σύγχρονη και πρόσφατη ιστορία, την εξέταση των κοινωνικών θεσμών, την άρση των ιστορικών μύθων και την αποκάλυψη των πολλαπλών εκδοχών της αλήθειας.³ Στην παρουσίαση τόσο των ιστορικών, όσο και των πολιτισμικών στοιχείων, η

¹ Claude Lévi- Strauss, *Structural Anthropology*, Harmondsworth, Penguin, 1972, σ. 12

² Σ. Δημητρίου- Κοτσώνη, Σ. Δημητρίου, ό.π., σ. 16.

³ Φ. Κ. Βώρου, "Η Ιστορία που δεν διδάσκεται", *Νέα Παιδεία*, 20(1982):123-24

ιστορία, παράλληλα, καλείται να δώσει έμφαση τόσο στην κοινωνική όσο και στην πολιτιστική της διάσταση και να μην αγνοεί την ιστορία των θεσμών και την ιστορία των ιδεών ή του συναισθήματος.⁴ Στην προσπάθειά της αυτή ακολουθεί/εφαρμόζει κυρίως την ιστορικο-συγκριτική, ερμηνευτική και κοινωνιολογική μέθοδο προσέγγισης και ανάλυσης των ιστορικών γεγονότων και της ιστορικής δράσης.⁵

Θα πρέπει ωστόσο να γίνει κατανοητό ότι η συνεχής ρευστότητα και η αλλαγή της κοινωνικής πραγματικότητας είναι φαινόμενο σύμφυτο με την ιστορία σε βαθμό που ακόμα και το επιστημολογικό σύστημα που χρησιμοποιεί στην ανατομία των ιστορικών διαδικασιών υπόκειται στην ίδια διαδικασία αλλαγής και ανανέωσης. Οι έννοιες της αλλαγής και της μεταβολής είναι θέματα που παραμένουν επιστημολογικά και μεθοδολογικά ανοιχτά στο χώρο της ιστορίας και του πολιτισμού και είναι δύσκολα στην προσέγγισή τους.⁶ Παρόλα αυτά η ιστορία δεν αντιμετωπίζεται ως μία συλλογή και συρραφή μεμονωμένων γεγονότων που δεν ξεπερνούν το φράγμα του ιστορικού μικρόκοσμου, όπως θα έλεγε και ο Braudel, δηλαδή της μικροϊστορίας, όπου δεσπόζει το συγκεκριμένο γεγονός, και δεν υπολείπονται σε σχέση με τον ιστορικό μακρόκομο ή σε σχέση με το μέσο ή κοινωνικό χρόνο. Για το χρόνο της μικρής διάρκειας βλέπουμε συνήθως την ιστορία από τη σκοπιά των αποφάσεων και των πράξεων του ανθρώπου, ενώ θα πρέπει περισσότερο να αντιμετωπίζουμε το χρόνο της μακράς διάρκειας ως θεώρηση της ιστορικής διαδικασίας μέσα από το πρίσμα των αντικειμενικών αποτελεσμάτων της δραστηριότητας αυτής.⁷

Μέσα στο πλαίσιο αυτό το κριτήριο των γενικεύσεων στην ιστορία, που και αυτό αποτελεί σήμερα ένα ανοικτό επιστημολογικό και μεθοδολογικό πρόβλημα, θα πρέπει να είναι περιορισμένο στην παρουσίαση του ιστορικού υλικού. Γενικά, το θέμα των γενικεύσεων προκαλεί έντονες συζητήσεις. Η γενίκευση βέβαια θεωρείται βασικό και εκ των ων ουκ άνευ όρων της επιστημονικής αναζήτησης, όμως παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα στις επιστήμες του υπεροργανικού χώρου, λόγω της μειωμένης ομοιότητας (ομοιοτήτων) στο πεδίο της εμπειρικής πραγματικότητας, γι' αυτό θα πρέπει κανείς να στέκεται κριτικά απέναντί τους - ιδιαίτερα στην ιστορία. Συνήθως υιοθετούνται γενικεύσεις διαφόρων κατηγοριών: ως προς το εύρος τους, την εννοιολογική διάσταση και συναισθηματική τους φόρτιση, την ταξινομική τους υφή (classificatory / labeling generalizations).⁸

⁴ A. Marwick, *Εισαγωγή στην Ιστορία*, μτφρ. Κ. Τρίγκου, Σειρά: Open University, Αθήνα, Π. Κουτσουμπός, 1985, σσ.50-61.

⁵ Πρβλ. Ch. Samaran (επιμ.), *Ιστορία και μέθοδοι της*, τόμος Α', *Γενικά Προβλήματα*, μτφρ. Ελ. Στεφανιάκη, Σειρά: Encyclopedie de la Pleiade, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1989, σελ. 205 κ.εξ.

⁶ Πρβλ. A. Marwick, ό.π., σσ. 27-31, Σ. Δημητρίου-Κοτσώνη, Σ. Δημητρίου, ό.π., σ. 13.

⁷ F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l' époque de Philippe II*, v. 2, Paris, 1966, σελ. 519, F. Braudel, "La longue durée", *Ecrits*, σσ. 44-45.

⁸ Ε. Πορβελάκης, "Το πρόβλημα των γενικεύσεων στην ιστορία", *Μνήμων*, 8 (1980-82) 204-225.

Επίσης εκείνο που θα πρέπει να προσεχτεί είναι η έννοια του χρόνου, έννοια βασική που διαφοροποιεί την ιστορία ως επιστήμη από τις άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες. Η χρονική προοπτική η οποία κρίνεται απαραίτητη για την ερμηνεία των ιστορικών γεγονότων εγκαινιάζει μια ιστορική αντίληψη καθαρά ανθρωπογνωστική (και όχι εθνοκεντρική) για τη διαχρονική θεώρηση της πορείας του ανθρώπου. Σήμερα οι έννοιες του χώρου και του χρόνου περνούν ριζικές αναθεωρητικές διαδικασίες και η εποχή μας μπορεί να θεωρηθεί σαν μια εποχή επανερμηνείας και ευρύτατων ερμηνευτικών οριζόντων, αλλά και εποχή αποϊδεολογικοποιημένης ιστορικής σκέψης και πολλαπλής μεθοδολογικής ανανέωσης. Οποιαδήποτε πλευρά της ανθρώπινης κοινωνίας δεν προσεγγίζεται σαν αυτόνομη και κλειστή μονάδα (η έρευνα αναπροσανατολίζεται, εκσυγχρονίζεται και διευρύνεται) ούτε και από τη χρησιμοθηρευτική της διάσταση για να μπορεί τελικά η επιστημονική γνώση και η ιστορική συνείδηση να τοποθετηθούν στην ιστορική τους διάσταση.

Επιπλέον στην ιστορική έρευνα η χρήση μοντέλων απορρίπτεται και υιοθετείται το παράδειγμα εκείνο που αφενός μεν επιτρέπει την προσέγγιση της συμβαντολογικής επιφάνειας και αφετέρου διευκολύνει την αναδίφηση των βαθύτερων στρωμάτων της ιστορικής δράσης. Εν τούτοις και το ερμηνευτικό παράδειγμα λειτουργεί σαν χάρτης που μελετά το εύρος μιας πραγματικότητας, απομονώνοντας τα στοιχεία που θεωρούνται σημαντικά, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν υποκαθιστά την πραγματικότητα αυτή. Χωρίς να διεκδικεί κατ' ανάγκη την τελειότητα η αφαίρεση που επιχειρεί δεν ταυτίζεται με τον πραγματικό κόσμο.⁹

Στο σημείο αυτό ανακύπτει και ένα άλλο, εξίσου σημαντικό, μεθοδολογικό και ερμηνευτικό κεφάλαιο στην ιστορία, σύμφωνα με το οποίο δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί μόνο ο παράγων 'οικονομία' ως ο κύριος παράγοντας της ιστορικής δράσης, αλλά παράλληλα μπορεί να διαδραματίσει σημαίνοντα ρόλο και ο παράγων 'πολιτισμός'. Έτσι μια διαλεκτική σχέση μεταξύ του οικονομικού, κοινωνικού, πολιτικού και πολιτιστικού στοιχείου μιας ιστορικής δόμησης ή ενός παραδείγματος είναι εκείνη που προτάσσεται σήμερα στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις της ιστορίας και τοποθετείται σε ένα ευρύτερο διεθνικό πεδίο αναφοράς.¹⁰ Συνεπώς ο εθνοκεντρισμός τόσο ως προς την έρευνα όσο και ως προς το επίπεδο της κοινοποίησης της έρευνας, της διδασκαλίας της ιστορίας και των ιστορικών αναγνώσεων έχει πάψει, ιδιαίτερα στην οικονομική εποχή που ζούμε, να θεωρείται ως επαρκής αναλυτική κατηγορία. Η εθνοκεντρική αλλά και η ευρωκεντρική οριακότητα οδηγεί σε συρρόκνωση της συλλογικής μνήμης του ανθρώπου και σε μια απατηλή αντίληψη του ιστορικού γίνεσθαι και της

⁹ Γ. Τοπόλσκι, *Προβλήματα Ιστορίας και Ιστορικής Μεθοδολογίας*, μτφρ. Μ. Μαραγκού, Γ. Μαραγκός, Αθήνα, Θεμέλιο, 1983, σελ. 33 κ.εξ.

¹⁰ Ν. Μουζέλης, *Μεταμαρξιστικές προοπτικές για μια νέα πολιτική οικονομία και κοινωνιολογία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1992, Β. Σκουλάτος, "Το μάθημα της ιστορίας στο ελληνικό σχολείο κατά την τελευταία εικοσαετία: εγγενείς παθογένειες και προσπάθειες ανανέωσης", *Νέα Παιδεία*, 82 (1997) 62-68.

θέσης μας μέσα σ' ένα κοσμοσύστημα που το διατρέχει μια οικουμενική ιστορική συνάρτηση. Η αντιμετώπιση των ιστορικών γεγονότων σαν αυτόνομων και κλειστών μονάδων χωρίς να γίνεται σύγκριση με την ιστορία άλλων λαών αποδοκιμάζεται. Ιδιαίτερα σήμερα, που όλο και περισσότερο η οικουμενική ιστορική συνάρτηση παρουσιάζεται σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, ο εθνοκεντρισμός και κατά συνέπεια ο ευρωκεντρισμός, σαν πλαίσια αναφοράς, φαίνεται να λειτουργούν περιοριστικά και να δίνουν μια μονοδιάστατη θεώρηση των ιστορικών δεδομένων και της εθνικής ιστορίας καθώς αποκλείουν την πολυδιάστατη θεώρηση (multidimensional perspective). Έτσι η εθνική ιστορία δεν πρέπει να παρουσιάζεται in solo, ασύνδετη και να τοποθετείται σε ένα απροσδιόριστο χωροχρονικό πλαίσιο. Οι περιγραφές που είναι εκλεκτικές και αξιολογικές, καθόσον σ' αυτές ορισμένοι μόνον ευρωπαϊκοί λαοί και χώρες αναφέρονται ενώ απουσιάζουν άλλοι, a fortiori απορρίπτονται. Η αδιαφορία προς τους άλλους στις προσεγγίσεις του είδους αυτού γίνεται είτε με την αποσιώπηση και απουσία, είτε με την υποτίμηση της αλληλόδρασης μεταξύ των διαφόρων λαών. Η εκλεκτική και αξιολογική διαπραγμάτευση τέτοιων πράγματι λεπτών θεμάτων οφείλει να μην γίνεται φορτισμένα και με χρησιμοθηρευτική διάθεση σε σχέση με την προβολή της εθνικής ιστορίας. Οι μεθοδολογικές μας (ή φιλοσοφικές μας) επιλογές θα πρέπει να λειτουργούν ως ένα είδος γραμματικής που μας δίνει μια πρόσβαση στο ιστορικό τεκμήριο και όχι ως ένα εννοιολογικό κατασκεύασμα μέσα από το οποίο θα πρέπει να μεταφραστούν τα πράγματα και οι μηχανισμοί της ιστορίας.

Το μέγιστο ζητούμενο είναι:

- η κατάργηση των ιδεολογικών μηχανισμών που καθορίζουν τη διάχυση και δεξίωση των ιστορικών γνώσεων,
- ο συνδυασμός εργαστηρίου και διδασκαλίας,
- το σύστημα εισροών και εκροών με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες,
- η ιστορικοποίηση των αντικειμένων της επιστήμης,
- η συνειδητοποίηση της ιστορικότητας των αντικειμένων της και συνεπώς της ελλειμματικότητας των προτάσεών τους,
- η χρησιμοποίηση όλης της κλίμακας των ιστορικών σχολών στην έρευνα και στην διδασκαλία, οι οποίες θα πρέπει να θεωρούνται αδιάσπαστες,
- η συνολική ερμηνευτική του ιστορικού φαινομένου,
- η συναίσθηση ότι ανήκουμε σε ένα σύνολο συνεχιών και τομών, έτσι ώστε η ιδεολογική χρήση της ιστορίας να μην μπορεί να δικαιολογηθεί με το εξηγητικό κενό που αφήνει η ταύτιση της έρευνας με την τεκμηριολογία¹¹.

Με την υιοθέτηση ανοιχτών ερμηνευτικών σχημάτων, αναγόμαστε στην απόρριψη της πολιτικής χρήσης της ιστορίας καθώς και στην απόρριψη κάθε αποκλειστικότητας στις μεθοδολογικές και φιλοσοφικές μας επιλογές.¹²

¹¹ Σπ. Ασδραχάς, *Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1983, σελ. 119 κ. εξ.

¹² Σπ. Ασδραχάς, *ό.π.*,

Αυτό που φαίνεται να λείπει σήμερα είναι ο στοχασμός και η συζήτηση πάνω στην ιστορία της ιστοριογραφίας, στο θεωρητικό της υπόβαθρο και στις επιστημονικές τάσεις της, στα εργαλεία ανάλυσής της. Για το λόγο αυτό η ιστορία χρειάζεται να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας κοινωνιολογίας της ιστορικής γνώσης, όπου η ιστορική σπουδή θα εστιάζεται σε τρεις τύπους παιδείας:

- α. Μια παιδεία λογικής, μεθόδων, τρόπου σκέψης (δυνατότητα έρευνας, συλλογισμού),
- β. Μια παιδεία γενική/ πολυθεματική (γνώσεις σε πολλά γνωστικά αντικείμενα),
- γ. Μια παιδεία ιστορική (χωρίς ιδεολογική και μονομερή ιστορική άγνοια της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας ιστορίας).¹³

Προς αυτή την κατεύθυνση η ιστορία αποφεύγει την απλή περιγραφή και αφήγηση και προχωρά στη βαθύτερη ανάλυση και ερμηνεία των ιστορικών γεγονότων στα οποία αναφέρεται. Η ουσιαστική σπουδή της ιστορίας αποφεύγει περιγραφές που περιορίζονται σε μια καθαρά χρονολογική παρουσίαση, χωρίς να αναζητούνται η λειτουργική σύνδεση και αλληλουχία των γεγονότων, τα βαθύτερα εκείνα αίτια που κινούν την ιστορική δράση και κατά βάθος ερμηνεύουν την ιστορία.¹⁴

Η έμφαση πλέον δε δίδεται στις προσωπικότητες, στα ηγετικά άτομα ή τις ομάδες και στους θεσμούς εξουσίας, αφού δεν θεωρούνται ως οι μόνιμοι δημιουργοί της ιστορίας. Η τοποθέτηση της ιστορικής δράσης στο περίπλοκο δίκτυο αιτίας-αποτελέσματος- τυχαίου- αναγκαίου, όχι βέβαια με την έννοια της φυσικής αναγκαιότητας αλλά σε συνάρτηση με την ανθρώπινη παρέμβαση, είναι κριτήρια που η ιστορική έρευνα οφείλει να αναζητά.

β') Το επίπεδο της κοινοποίησης της έρευνας ή της διδασκαλίας, με την ευρεία έννοια του όρου: Το δεύτερο αυτό επίπεδο είναι το κοινωνικό στο οποίο διοχετεύονται από το πρώτο γνώσεις και ιδέες. Είναι το επίπεδο εγκοινωνισμού των προϊόντων της ιστορικής έρευνας και συνδέεται με το καίριο ερώτημα, τι είδους γνώση παράγεται και πώς εγκοινωνείται η γνώση αυτή. Στο επίπεδο αυτό οι γνώσεις που προσφέρει η ιστορία μέσα από τη διδασκαλία δεν πρέπει να είναι επιστημονικά ατεκμηριώτες και ανεπίκαιρες. Σημαντική έκταση δίδεται στην περιγραφή της ζωής, των συνηθειών και των ασχολιών των ανθρώπων σε κάθε ιστορική περίοδο που εξετάζεται, από την προϊστορία μέχρι σήμερα και γίνεται -πράγμα πολύ σημαντικό- η σύνδεσή τους με γεγονότα του παρόντος¹⁵, χωρίς η γνώση να 'εγκλωβίζεται' και να 'παγώνεται' μέσα σ' ένα

¹³ Γ.Β. Λεονταρίτης, "Η μόνιμη- και ίσως αξεπέραστη- κρίση των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα", *Σύγχρονα Θέματα*, 35-37(1988), σελ. 122.

¹⁴ Α. Marwick, ό.π., σελ. 178.

¹⁵ Πρβλ. τα *Αναλυτικά Προγράμματα των μαθημάτων της Ιστορίας και Γεωγραφίας του Γυμνασίου*, ΦΕΚ Α', 158/9.1985, 91/5.1987, 8/1.1988, 7/1.1989, 226/10.1989 και 113/7.1994 και το Αναλυτικό Πρόγραμμα της Ιστορίας, *Στα πολύ παλιά χρόνια, Ιστορία Γ' Δημοτικού, Βιβλίο για το Δάσκαλο*, Αθήνα 1996, σσ.171-174, Ρ. Weil, *L' art de vivre en paix. Vers une nouvelle conscience de la paix*, Unesco, Paris, 1990.

εγχειρίδιο. Τα εγχειρίδια που ωφελούν είναι αυτά που αναφέρονται στις τεχνικές της ιστορίας (παλαιογραφία, νομισματική, χρονολογικά συστήματα, επιγραφική,...), τα κατά ιστορικές περιόδους και κλάδους εγχειρίδια, όπου χωρίς υπέρμετρη φακτολογία (επικυριαρχία συγκεκριμένων γεγονότων) δίνεται με συνθετικό τρόπο η κεκτημένη γνώση ως προς το αντικείμενο, τις πηγές, τη βιβλιογραφία, τους νέους προβληματισμούς και τις νέες προοπτικές.¹⁶

Με δεδομένη, τη βιογενετική και πολιτισμική προβολική αντίληψη περί καταγωγής, η οποία αποδέχεται την εθνική ταυτότητα¹⁷ και ομοιογένεια και απορρίπτει την ετερογενή πολιτισμικότητα -που συνδέεται άμεσα με το υπάρχον κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον ή “πεδίο”- τα εγχειρίδια ιστορίας δεν πρέπει να προβάλλουν συλλογικές ιστορικές εμπειρίες με έντονο μυθικό υπόβαθρο, το οποίο τα αναγάγει σε μια ιστορική γραφή ενός παρελθόντος, που δεν διακόπτεται, προφανώς για λόγους μιας αδιάσπαστης συνέχειας, από τους διαφορετικούς χώρους και χρόνους που βιώνονται από τους μαθητές. Ο συνεχής, αδιαφοροποίητος και αδιάσπαστος ιστορικός χωρό-χρονος σε μια οριζόντια και ρέουσα χρονική προοπτική, εάν χρησιμοποιείται ως επιχείρημα, δεν επιτρέπει τη διάσπαση του εθνικού continuum στην ιστορία από διαφοροποιημένες, ως ένα βαθμό, πολιτισμικές ταυτότητες, ετερότητες ή συνετερότητες. Όσο όμως απομακρυνόμαστε από την ανίχνευση, προβολή, ή και παρουσία ενός δρώντος κοινωνικο-πολιτισμικού χωρόχρονου και δεν αποδεχόμαστε τα αποτελέσματα ενός κοινωνικοποιητικού και πολιτισμοποιητικού “ασυνεχούς”, τόσο περισσότερο νομιμοποιούμε ένα εικονικό και εξιδανικευμένο εθνικό εγώ, το οποίο βρίσκεται μακριά από τις συγκεκριμένες και πραγματικές συνθήκες, και επέκεινα του κοινωνικού πεδίου, μέσα στο οποίο εντάσσονται οι πολιτισμικές ταξινομήσεις και διαχωρισμοί, αλλά και αναπαραστάσεις του κάθε λαού.¹⁸ Έτσι για παράδειγμα, η αρχαία ελληνική ιστορία δεν θα πρέπει να αποτελεί το ‘μοντέλο’ μέσα στο οποίο εξαντλείται η διδασκαλία της ιστορίας του αρχαίου κόσμου και να μην χρησιμοποιείται σαν πρότυπο υπεριστορικό. Για τους περισσότερους βέβαια συγγραφείς η ιστορία του κόσμου είναι μόνον η ιστορία της Δύσης και μάλιστα η ελληνορωμαϊκή εκδοχή της. Έτσι, μια γενική εικόνα των σημαντικών γεγονότων από την παγκόσμια ιστορία ή την ιστορία άλλων λαών, και μάλιστα εκείνων που συνδέονται με την ελληνική και διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στο ιστορικό γίγνεσθαι, απουσιάζει από τα έργα τους. Παράλληλα, το περιεχόμενο της διδασκαλίας δεν πρέπει στη συντριπτική του πλειοψηφία να αναφέ-

¹⁶ Σπ. Ασδραχάς, ό.π.

¹⁷ Η έννοια της “εθνικής ταυτότητας” είναι στενότερη σε σχέση με την έννοια της “πολιτιστικής ταυτότητας” που θεωρείται ευρύτερη, πρβλ. Μ. Δαμανάκη, *Η Εκπαίδευση των Παλινοστούτων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική Προσέγγιση*, Αθήνα, Gutenberg, 1997, σελ. 30.

¹⁸ Α. Κοντόνη, “Η διαμόρφωση της εθνικιστικής ιδεολογίας από τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας της μέσης εκπαίδευσης 1950-1974”, *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 42 (1997) 30-39, Α. Λιάκος, “Το Παρελθόν ως Επιχείρημα”, *Εφημερίδα Το Βήμα*, Κυριακή, 12 Φεβρουαρίου 1995, Α. Φραγκουδάκη, Θ. Δραγώνα (επιμ.), *‘Τι είν’η Πατρίδα μας;’, Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997.

ρεται στην ελληνική ιστορία, αρχαία και νεότερη, της “μητροπολιτικής” ή “κεντρικής” Ελλάδας αλλά να υπάρχουν σε αυτό αναφορές ή ενότητες που να ανάγουν ή να παραπέμπουν στον κοινωνικό και πολιτισμικό χώρο/ “πεδίο”, στο οποίο διαβιούν οι μαθητές προς τους οποίους απευθύνεται. Διαφορετικά η διδασκαλία δεν θα βοηθήσει τους μαθητές να κατανοήσουν το πώς είναι οργανωμένη η ζωή των μελών της κοινωνίας τους και δεν θα μπορέσουν να αποκτήσουν κριτική στάση απέναντι στο φαινόμενο της πολιτισμικής πολυμορφίας στην οποία καλούνται να ζήσουν.

Ιδιαίτερα σήμερα, που όλο και περισσότερο η οικουμενική ιστορική συνάρτηση παρουσιάζεται –όπως ήδη τονίσαμε– σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, ο εθνοκεντρισμός στη διδασκαλία της ιστορίας και του πολιτισμού φαίνεται να λειτουργεί περιοριστικά και να δίνει μια μονοδιάστατη θεώρηση των ιστορικών δεδομένων και της εθνικής ιστορίας μέσα στον σύγχρονο κόσμο, καθώς αποκλείει τη διαπολιτισμική αλληλεπίδραση (cross-cultural interaction). Με βάση όμως τις νέες τάσεις που επικρατούν σήμερα στο χώρο της διδασκαλίας της ιστορίας, η εισαγωγή στοιχείων ιστορίας και πολιτισμού και μάλιστα με μια ευρωπαϊκή και οικουμενική διάσταση προτείνεται ήδη από το Νηπιαγωγείο και τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού.¹⁹ Σ’ ένα ιστορικό και πολιτισμικό υλικό ουσιαστικά προτείνεται να αναλύονται οι αλληλεπιδράσεις της ελληνικής ιστορίας και του πολιτισμού (πολυπολιτισμικές) σε σχέση με άλλους λαούς και να αναπτύσσεται η πολιτιστική ταυτότητα χωρίς όμως ιδεοληψίες και υπέρμετρες εθνικιστικές λογικές.²⁰ Η περιγραφή κατά τη διδασκαλία δεν θα πρέπει να είναι εκλεκτική-αξιολογική, δηλαδή ορισμένοι μόνον ευρωπαϊκοί λαοί και χώρες να αναφέρονται και να απουσιάζουν άλλοι, αλλά ουδέτερη και αντικειμενική.²¹ Είναι αυτό που είχε αναφέρει κάποτε ο André Malraux, για ‘μουσειοποίηση’ της ιστορίας -ιδιαίτερα της ιστορίας του δυτικού κόσμου-, η οποία έχει χάσει την οργανική επαφή της με τον έξω κόσμο. Εκείνο που ουσιαστικά σήμερα αναζητείται στην ιστορία είναι η κατανόηση της ετερότητας και της μεταβολής μέσα από την αποδόμηση των εννοιών που αντιλαμβανόμαστε το παρελθόν και την κριτική ανασύνθεσή του.²² Κι’ επειδή στην ιστορία κρινούμε την πραγματική ανθρώπινη δράση και την

¹⁹ National Center for History in the Schools (NCHS), *U. S. National Standards for United States History for Grades K-4*, Chapter 1: *Developing Standards in History for Students in Grades K-4*, Social Sciences Division, UCLA, Los Angeles, 1995.

²⁰ Αναλυτικό Πρόγραμμα της Ιστορίας, *Στα πολύ παλιά χρόνια*, ό.π.

²¹ Α. Φραγκουδάκη, Θ. Δραγώνα (επιμ.), *‘Τι είν’η Πατρίδα μας;’*, ό.π.

²² Π. Κονδύλης, “Το Έθνος στην πλανητική εποχή”, *Εφημερίδα Η Καθημερινή*, Κυριακή 7 Απριλίου 1996, P. L. Alston, “World Education and World History: an Introduction and Interpretation”, *World Education Encyclopedia*, ed. by G. Th. Kurian, Vol. I, 1988, Facts on File Publications, New York, Oxford, England, σσ.3-14, H. Bentley, “Cross-Cultural Interaction and Periodization in World History”, *American Historical Review*, June, 1996, pp. 749-768, Fr. Buell, “World studies for a multicultural era”, in: *The Social Studies*, 84/2 (1993) 62, S. H. Engle, “Global history”, in: L. C. Deighton (ed.), *The Encyclopedia of education*, v. 4, pp.438-442, W. A. Green, “Periodisation in European and world history”, in: *Journal of*

ανθρώπινη ευθύνη, η σπουδή της ιστορίας και του πολιτισμού θα πρέπει να αποβλέπει στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας με το να παρέχει τη δυνατότητα στους μαθητές να διατυπώνουν προτάσεις κρίσεως (έκφραση μιας κατάφασης ή άρνησης μιας λογικής ή αιτιακής σχέσης ανάμεσα σε δυο ή περισσότερους όρους, με ανάπλαση, ανασύνθεση, ανάλυση, επισήμανση πολλαπλών σχέσεων, σύγκριση, εξήγηση, ερμηνεία, σχολιασμό, ανίχνευση, συνολική ταξινόμηση και κριτική θεώρηση ομοειδεών, και τέλος αξιολόγηση).²³ Επιπλέον η ιστορία οφείλει να αποφεύγει πολλές λεπτομέρειες και πλατειασμούς που καθιστούν κουραστική και αναποτελεσματική τη σπουδή της και λειτουργούν εις βάρος της κριτικής και άνετης προσέγγισης της ύλης της. Τα κείμενα δεν θα πρέπει να είναι μακροσκελή, αλλά περιεκτικά και να βοηθούν το μαθητή με τη διερευνητική μέθοδο να συμπληρώσει πληροφορίες και γνώσεις.

Ο γραπτός ιστορικός λόγος καθίσταται παιδαγωγικά ευχάριστος και ενδιαφέρον όταν διανθίζεται από λογοτεχνικά κείμενα²⁴, παροιμιώδεις και λαϊκές εκφράσεις, ποιήματα, μύθους, τραγούδια, αινίγματα, παραδόσεις, κλπ., και εφόσον το ιστορικό και πολιτισμικό υλικό συνοδεύεται από τα κατάλληλα οπτικοακουστικά μέσα, έντυπα και κασέτες. Ωστόσο οι εικόνες και οι φωτογραφίες ενός εγχειριδίου ιστορίας δεν πρέπει να πλεονάζουν αλλά να 'δένουν' λειτουργικά με το γραπτό λόγο και να λειτουργούν συμπληρωματικά/ επικουρικά ως προς αυτόν. Τα περιεχόμενα του υλικού εφόσον είναι οργανωμένα και διαρθρωμένα με συνοχή και συνέχεια να επιδιώκουν σωστή αντιπροσώπευση και κατανομή της πολιτικο-στρατιωτικής και πολιτιστικής θεματολογίας της ιστορικής ύλης (τέχνη, οικονομία, επιστήμη, τεχνολογία, κοινωνι-

World History, 3 (1992) 13-53, W. A. Green, "Periodising world history", in: *History and Theory*, 34 (1995) 99-111, A. Hourdakis, "Global dimension via the teaching of the Ancient World: theoretical concepts and an empirical approach from Greek primary textbooks", in: *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 1/2(1996)157-182, A Hourdakis, " 'MADE IN...' or teaching history in a global age", υπό δημοσίευση στα Πρακτικά της WAER, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, P.Manning, "The problem of interaction in world history", *American Historical Review*, 1996, σσ. 771-782, B. Mazlish, R. Bultjens (eds.), *Conceptualising Global History*, Boulder, Colo., Westview Press, 1993, National Center for History in the Schools (NCHS), *U. S. National Standards for United States History for Grades K-4*, Chapter 1: *Developing Standards in History for Students in Grades K-4*, Social Sciences Division, UCLA, Los Angeles, 1995, J. Slater, *Teaching history in the New Europe*, Cassel Council of Europe series, 1995, V. F. Weaver, Education that is multicultural and global, an imperative for economic and political survival, in: *The Social Studies* 79/3(1988)108, Frank J. Yurco, "How to Teach Ancient History: A Multicultural Model", in: *American Educator*, 18/1 (1994) 32,36-37.

²³ Φ. Κ.Βώρος, "Τι μπορεί να σημαίνει ερώτηση κρίσης στην Ιστορία", *Νέα Παιδεία*, 34(1985):139-46.

²⁴ Αυτού του είδους η προσέγγιση, δηλαδή η ιστορία μέσα από τη λογοτεχνία και η λογοτεχνία μέσα από την ιστορία εκφράζει σύγχρονα ρεύματα στο χώρο της ιστορικής επιστήμης, πρβλ. D.Prochaska, History as Literature, Literature as History, Cagayous of Algiers, in: *American Historical Review*, 101/3 (1996)671-711, ή της διδακτικής της ιστορίας, πρβλ. J.E.van Middendorp, S.Lee, Literature for Children and Young Adults in a History Classroom, in: *The Social Studies*, 85/3(1994)87-120.

κές συνθήκες, κ.ά.). Συνάμα τα ιστορικά κείμενα που περιέχουν επιστημονικά τεκμηριωμένη και σύγχρονη γνώση θα πρέπει να περιέχουν κατάλληλες πηγές και βιβλιογραφία για τους μαθητές.²⁵

Επίσης τα βιβλία ιστορίας οφείλουν να είναι προσαρμοσμένα στο γνωστικό και ηλικιακό επίπεδο των μαθητών και να ανταποκρίνονται στην ψυχοδιανοητική τους ωρίμανση. Η συγγραφή ενός διδακτικού εγχειριδίου ιστορίας και πολιτισμού οφείλει να ακολουθεί τα σχετικά πορίσματα της εξελικτικής ψυχολογίας, αποφεύγοντας όμως, στο όνομα της προσαρμογής του ιστορικού υλικού στις αντιληπτικές ικανότητες των μαθητών, την παραποίηση και αλλοίωση της ιστορικής γνώσης σε τέτοιο βαθμό που η σπουδή της ιστορίας και του πολιτισμού να καταντά απλή μετάδοση σκόρπιων και ασύνδετων πληροφοριών χωρίς προεκτάσεις ή διασυνδέσεις. Επιπροσθέτως θα πρέπει το υλικό της ιστορίας και του πολιτισμού να παρουσιάζει την ιστορική πραγματικότητα όπως την κατανοεί και την ερμηνεύει η επιστήμη χωρίς να την 'αλλοιώνει' προσαρμόζοντάς την σε άλλου είδους δεοντολογικές σκοπιμότητες.²⁶

Παράλληλα η διδασκαλία της ιστορίας καλείται να βοηθήσει τους μαθητές να αξιοποιήσουν την οικογενειακή τους εμπειρία και να οδηγηθούν μέσα από ενότητες που προσεγγίζουν τη φυσιογνωμία του ελληνικού χώρου (χάρτες, εικόνες, φωτογραφίες, οικογενειακά κειμήλια, κλπ.) στο απώτερο ιστορικό παρελθόν. Έτσι η επιλογή του οικογενειακού (μικροεπίπεδο) και κοινωνικού πλαισίου (μεσοεπίπεδο) του μαθητή για να μνηθεί στα θέματα του ελληνικού και παγκόσμιου πολιτισμού (μακροεπίπεδο) κρίνεται εκ των ων ουκ άνευ για την καλλιέργεια της ιστορικής του συνείδησης. Το ιστορικό και πολιτισμικό υλικό που δεν βοηθάει τους μαθητές να αξιοποιήσουν την εμπειρία της κοινότητάς τους για να γνωρίσουν τη σύγχρονη πολιτισμική ταυτότητα της Ελλάδας μέσα από ιστορικά και πολιτιστικά δρώμενα φαίνεται να αποτυγχάνει στο δεύτερο επίπεδο του εγκοινωνισμού της ιστορικής γνώσης.

Μέσα στο πνεύμα αυτό οι μαθητές καλούνται να εξοικειωθούν προς τον ιστορικό τρόπο σκέψης για την κατανόηση των σχέσεων που διατρέχουν τα ιστορικά γεγονότα, με τον τρόπο εργασίας και τις τεχνικές που υιοθετεί η ιστορία (συλλογή, ταξινόμηση, έλεγχος και ερμηνεία του ιστορικού υλικού, διατύπωση υποθέσεων, συναγωγή βασικών αρχών, κλπ.), με την ανάπτυξη ενός πνεύματος αντικειμενικότητας και τη διερεύνηση των ιστορικών γεγονότων, με την προβολή βασικών κοινωνικών αξιών που βρίσκονται σε συνάρτηση με τις συνθήκες ζωής και τις διαμορφωθείσες ανάγκες, με την διαθεματική προσέγγιση της ιστορίας ως επιστήμης και με τη μελέτη βασικών ιστορικών προτάσεων.²⁷

Έτσι μέσα από τη σπουδή θεμάτων ιστορίας και πολιτισμού θα μπορέσει να καλλιεργηθεί ο πολυνοηματικός και πολυεπίπεδος τρόπος προσέγγισης. Σήμερα, η ολιστι-

²⁵ Ν. Άχλης, "Η διδασκαλία της Ιστορίας στο Λύκειο", *Νέα Παιδεία*, 34 (1985): 147-56.

²⁶ Σ.Σ.Μαρκιανός, "Η παρερμηνεία και η ερμηνεία της Ιστορίας", *Νέα Παιδεία*, 21(1982): 51-53.

²⁷ Αναλυτικό Πρόγραμμα της Ιστορίας, *Στα πολύ παλιά χρόνια*, ό.π., Α. Marwick, ό.π.

κή, πολυεπίπεδη και πολυνοηματική προσέγγιση στην παρουσίαση των ιστορικών φαινομένων και γεγονότων απουσιάζει. Η παρουσίαση των θεμάτων της ιστορίας και του πολιτισμού οφείλει να γίνεται από διάφορες επιστημονικές προσεγγίσεις και προοπτικές, τόσο από το χώρο της ανθρωπολογίας και της εθνολογίας, όσο και από το χώρο της αρχαιολογίας, της οικονομίας, της γεωγραφίας, της κοινωνιολογίας, κ.λπ.²⁸

Ακόμα η ιστορία οφείλει να προσεγγίζει τα ιστορικά και πολιτισμικά θέματα βιωματικά και να τα συσχετίζει με εμπειρίες και πραγματικές περιστάσεις που προκύπτουν από την επικοινωνιακή σχέση των μαθητών (επικοινωνιακή μορφή της ιστορίας). Μέσω της σπουδής της ιστορίας και του πολιτισμού προτείνεται να παρέχονται περιθώρια αυτενέργειας στους μαθητές και η δυνατότητα ουσιαστικής συμμετοχής τους στο μάθημα. Έτσι θα πρέπει να αποφεύγεται ο παραδοσιακός αφηγηματικός τρόπος παρουσίασης των θεμάτων της ιστορίας και του πολιτισμού, και παράλληλα ο ανεξέλεγκτα διαλογικός, με την επιδίωξη του ελέγχου της μάθησης και την ανατροφοδοτική διδασκαλία.²⁹ Επίσης μέσα στο νέο παράδειγμα της διδασκαλίας της ιστορίας και του πολιτισμού θα πρέπει να δίδεται στον εκπαιδευτικό η δυνατότητα να χρησιμοποιήσει εναλλακτικές διδακτικές μεθόδους στην προσέγγιση και εμπέδωση των θεμάτων τους και να στοχεύει κυρίως στην ανάπτυξη ψυχοκινητικών δεξιοτήτων. Το παιχνίδι ρόλων, θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις, συλλογές, ποικίλες ψυχοκινητικές δραστηριότητες προτείνονται μέσα από μια τέτοιου είδους διδασκαλία. Η διερευνητική μέθοδος βοηθά την ιστορική μάθηση και παρακινεί τα παιδιά να ψάξουν και να βρουν πληροφορίες που τους δίδουν εικόνες, κείμενα, ή ποικίλα ερωτήματα. Η διδασκαλία έτσι βοηθά τους μαθητές να εξοικειωθούν με τις τεχνικές της κριτικής ανάγνωσης του κειμένου, να επισημαίνουν το ουσιώδες και να αφήνουν το επουσιώδες, να ταξινομούν και να κατηγοριοποιούν τις πληροφορίες τους.

Στα περισσότερα, ωστόσο, εγχειρίδια η αντιμετώπιση της ιστορίας έχει να κάνει σαφώς με την έννοια της ιστορίας ως εθνικού συλλογικού παρελθόντος και ως σημαντικών στιγμών. Αυτή ακριβώς η διάθεση καταγράφεται στην επιλογή κεφαλαίων της ελληνικής ιστορίας που αποτελούν τις πιο γνωστές περιόδους του συλλογικού ιστορικού εθνικού παρελθόντος, οι οποίες προσεγγίζονται σαν αυτόνομες και κλειστές μονάδες. Η ύλη της ιστορίας θα πρέπει όμως να εναρμονίζεται με το πολυγλωσσικό, πολυπολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο ζουν τα παιδιά για να μπορεί να προβληθεί και να προαχθεί μέσα από αυτό η κατανόηση και εκτίμηση όχι μόνο των πολιτισμικών στοιχείων της χώρας προέλευσης και της ομογένειας, αλλά και άλλων παράλληλα πολιτισμών που συνυπάρχουν στη χώρα υποδοχής μέσα στο πνεύμα της ισότητας των πολιτισμών και της διαπολιτισμικής αγωγής. Παράλληλα η παρουσίαση οφείλει να ακολουθεί την ολιστική προσέγγιση στη διδασκαλία των ιστορικών και πο-

²⁸ Ch. Samaran, *Ιστορία και μέθοδοι της*, ό.π.

²⁹ Ν. Άχλης, ό.π.

λιτισμικών θεμάτων. Η ολιστική προσέγγιση σχετίζεται με τα στοιχεία εκείνα όπου ο άνθρωπος ζώντας μέσα στο περιβάλλον του έμφυχο και άφυχο δραστηριοποιείται σε επίπεδο κοινωνικό και πολιτιστικό και βρίσκεται σε μια εσωτερική και εξωτερική αρμονία με τη φύση και τον κόσμο. Μέσα στο πλαίσιο αυτό ο άνθρωπος και οι δραστηριότητές του τοποθετούνται μη αποσπασματικά. Αυτό φαίνεται κυρίως μέσα από το ιστορικό υλικό όταν επικρατεί μια αρμονική κατάσταση ανάμεσα στη φύση, την κοινωνία και τον άνθρωπο και όταν προβάλλεται θα λέγαμε μια εσωτερική (προσωπική) και εξωτερική (κοινωνική) *οικολογία* στην απόδοση των θεμάτων.³⁰

Παράλληλα βασικό κριτήριο στη διδασκαλία της ιστορίας αποτελούν οι συγκριτικές προσεγγίσεις, όπου το ιστορικό υλικό θα πρέπει να παρακινεί τους μαθητές στο να αναζητούν συγκριτικά στοιχεία ιστορίας και πολιτισμού, ώστε να προάγει μέσα από τα κεφάλαιά του την κατανόηση και εκτίμηση των ποικίλων πολιτιστικών και ιστορικών στοιχείων. Έτσι οι μαθητές μπορεί να αποκτούν θετική στάση απέναντι στην πολυπολιτισμικότητα της μικροκοινωνίας που ζούν και ταυτόχρονα να συνειδητοποιούν το όμοιο και το διαφορετικό σε σχέση με τις άλλες πολιτιστικές ομάδες. Άλλωστε το πρόβλημα των διαπολιτισμικών αλληλεπιδράσεων (*cross-cultural interaction*) στην ιστορία αποτελεί ιδιαίτερα σήμερα ελκυστικό χώρο μελέτης της παγκόσμιας ιστορίας,³¹ αλλά και μεθοδολογική προσέγγιση.

Επιπροσθέτως στο επίπεδο της κοινοποίησης της έρευνας ή της διδασκαλίας ειδικότερα, κρίνεται αναγκαίο να τονιστεί το γεγονός ότι οι κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες διαφοροποιούνται αισθητά από τόπο σε τόπο, από εποχή σε εποχή και από ομάδα σε ομάδα και ότι βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τις ιστορικο-πολιτισμικές συνθήκες της ζωής και τις ανάγκες του ανθρώπου. Καθώς περνάει ο χρόνος, οι καταστάσεις και οι άνθρωποι αλλάζουν. Ωστόσο η παράθεση της ιστορίας και του πολιτισμού μέσα από την επικαιροποίηση, απλούστευση και στιχομυθική σύνθεση δε βοηθάει στο να παρουσιαστεί η έννοια της αλλαγής και της μεταβολής. Όταν όμως η ιστορία στο επίπεδο της κοινοποίησης των ερευνών της αποφεύγει να δώσει ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της αλλαγής και της μεταβολής, τότε προσπαθεί με πολιτικούς όρους να εδραιώσει, χρησιμοποιώντας σταθερά μοτίβα, μια συνέχεια ανάμεσα στο χθες και το σήμερα μέσα από τα πολιτιστικά και ιστορικά στοιχεία που επεξεργάζεται.

Επιπλέον τα βιβλία ιστορίας θα πρέπει να παρουσιάζουν μια σοβαρή ιστορική γραφή με το να παραθέτουν διάφορες απόψεις ως προς ένα συγκεκριμένο θέμα και να μην είναι απόλυτα στη διατύπωση των θέσεών τους. Με τον τρόπο αυτό μέσα από τις σελίδες τους θα μπορεί να αναπτυχθεί μια εποικοδομητική στάση απέναντι στην ιστορική μάθηση, και ιδιαίτερα η επιθυμία για διεύρυνση των ιστορικών γνώσεων με την παρ-

³⁰ P. Weil, ό.π.

³¹ Πρβλ. J. Bentley, "Cross-cultural interaction and periodization in world history", in: *American Historical Review*, 1996, σσ.749-768, P. Manning, "The problem of interaction in world history", : *American Historical Review*, 1996, σσ.771-782.

θεση απόψεων και αναθεωρήσεων προηγούμενων αντιλήψεων. Έτσι, θα αναπτύξουν μια κριτική στάση απέναντι στην ιστορική μάθηση και ιδιαίτερα στην αναζήτηση επισημονικών και τεκμηριωμένων ιστορικών γνώσεων. Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως τα ιστορικά βιβλία που σέβονται τα δεδομένα της έρευνας, βοηθάνε τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν ότι η ιστορία ως τρόπος του σκέπτεσθαι βασίζεται πρωτίστως στη συγκέντρωση εμπειρικών δεδομένων από το παρελθόν και στην ερμηνεία τους.

Τέλος στο δεύτερο επίπεδο προσέγγισης της ιστορίας και του πολιτισμού προτείνεται μια ενδεικτική αρχιτεκτονική του προγράμματος της διδασκαλίας η οποία μεταξύ άλλων θα μπορούσε να περιλαμβάνει:

1. ως στόχους της την ανάπτυξη της πολυπολιτισμικής κατανόησης, του αλτρουϊσμού, της οικουμενικότητας, της κοινωνικής υπευθυνότητας, της δημοκρατίας, της δικαιοσύνης και της ελευθερίας,
2. ως διαδικασίες της την προώθηση της ιστορικότητας, της έρευνας, της συστηματικής σκέψης, των πολλαπλών θεωρήσεων, της αντικειμενικότητας, της ανάλυσης και σύνθεσης, αλλά και της σύνδεσης με την τρέχουσα επικαιρότητα, ενώ
3. ως έννοιές της την καλλιέργεια αντιλήψεων, προτύπων, ιδεών, αξιών, ποικίλων εννοιών, βεβαιοτήτων και αβεβαιοτήτων.

Ένα πιθανό λοιπόν διαγραμματικό και θεματικό πλαίσιο ερωτήσεων στην σπουδή της ιστορίας και του πολιτισμού θα μπορούσε να είναι και το ακόλουθο:

Τι σημαίνει σκέπτομαι; α. Πώς μαθαίνω; β. Πώς μπορώ να βρω σημεία επαφής ανάμεσα στη διδασκαλία, το περιεχόμενο και τον ίδιο μου τον εαυτό; γ. Πώς μπορώ να κάνω πιο αποτελεσματική την αναφορά μου στις πηγές; δ. Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στο σκέπτομαι, αναφέρομαι και συμπεραίνω στο χώρο της ιστορίας και του πολιτισμού;

Τι είναι προκατάληψη; α. Ποιες είναι οι πηγές της; β. Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα σ' ένα στερεότυπο και σε μία γενίκευση; γ. Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στην προκατάληψη και στο παράδειγμα; δ. Ποια σχέση υπάρχει ανάμεσα στη μεροληψία και την αντικειμενικότητα; ε. Ο/η δάσκαλος/α της ιστορίας πρέπει να μοιράζεται τις δικές του προκαταλήψεις με τους μαθητές του/ της;

Πώς μεταβάλλονται οι άνθρωποι και οι κοινωνίες; α. Τι σημαίνει αλλαγή ή μεταβολή; β. Πώς μπορούν οι άνθρωποι να αλλάξουν τον εαυτό τους και τους άλλους; β. Ποια είναι η έκταση και τα όρια μιας αβίατης μεταβολής;

Τι είναι Ιστορία; α. Τι θα πρέπει να συμπεριλάβει; β. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά ενός ιστορικού παραδείγματος; γ. Πώς οι συγγραφείς του/των βιβλίου/ων Ιστορίας και οι μαθητές της ιστορίας συγκεντρώνουν τις πληροφορίες; δ. Τι είδους ερμηνείες δίδονται;

Τι σημαίνει πολιτισμός; α. Πώς μια χώρα (δια)μορφώνει πολιτισμό; β. Τι σχέψεις κάνουν για τη χώρα αυτή οι άνθρωποι; γ. Πώς ενσταλάσσονται οι πολιτιστικές αξίες; δ. Πώς μεταβάλλονται οι αξίες;

Τι είναι πολιτικό σύστημα; α. Πώς κατανέμεται επίσημα η εξουσία; β. Πώς εξασκείται η εξουσία ανεπίσημα; γ. Πώς θα έπρεπε ένα πολιτικό σύστημα να συνδέει τις σχέσεις ανάμεσα στις τάξεις, το έθνος, την εθνικότητα, το φύλο; δ. Η βία είναι έμφυτη ή μαθαίνεται; ε. Πώς άλλαξαν με τον καιρό οι σύγχρονες εμπόλεμες καταστάσεις; ζ. Στην πυρηνική εποχή που ζούμε ποια είναι η σημασία των όρων ‘κυριαρχία’ και ‘ιδεολογία’; η. Ποια πρότυπα ειρήνης φαίνονται να είναι περισσότερο αποτελεσματικά;

Τι σημαίνει ευημερία; α. Πώς έχει οριστεί από τους κλασικούς οικονομολόγους; β. Ποια θα πρέπει να είναι η θέση των φυσικών πηγών σ’ ένα οικονομικό σύστημα; γ. Ποιος θα ήταν ο πλανητικός ορισμός της έννοιας αυτής; δ. Πώς θα έπρεπε να οριστεί η κοινωνική δικαιοσύνη στην οικουμενική εποχή που ζούμε; ε. Ποιος είναι ο ρόλος της στην ιστορία και τον πολιτισμό;

γ’) Το παιδαγωγικό ή μορφωτικό επίπεδο: η σπουδή της ιστορίας αποβλέπει στην καλλιέργεια της ιστορικής συνείδησης και πολιτικής κρίσης (κατανόηση κινήτρων και ορίων ανθρώπινης δραστηριότητας, επισήμανση της συλλογικότητας της ιστορικής δράσης, αναγνώριση της ανθρώπινης ελευθερίας, του κοινωνικού καθορισμού της ατομικής βούλησης, αναγνώριση παραγόντων, κατάφαση της ανθρώπινης ύπαρξης, αξιοπρέπειας και ευθύνης). Αν θεωρούμε ότι η ιστορία έχει μια παιδευτική αξία, αυτή συνίσταται στην αναπτύξη της πολιτικής συνείδησης και στη δημιουργία διανοητικών εργαλείων ικανών να εξηγήσουν τη θέση των πολιτών μέσα στις κοινωνίες, των πολιτών ως αποτέλεσμα πολλαπλών καθορισμών, και όχι στη δημιουργία μηχανισμών ενσωμάτωσης τους μέσα σε ένα δοσμένο και παγιωμένο σύστημα. Στις μέρες μας περισσότερο από ποτέ, η ιστορία θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει ως αποστολή της να προετοιμάσει τα άτομα να γίνουν πρωταγωνιστές σε κοινωνίες κινητικές, αβέβαιες και ανοιχτές, να διαθέτουν γνώσεις που θα τους επιτρέπουν ένα επαρκή κοινωνικό προσανατολισμό. Έτσι πρωτίστως διαπαιδαγωγεί και δευτερευόντως μόνο διδάσκει, οξύνοντας με μαθηματικό θα λέγαμε τρόπο τον πολιτικό του των ανθρώπων και ‘υπο-στηρίζοντας’ την πολιτική συμπεριφορά τους.³²

Μέσω της ιστορίας ο μαθητής εννοεί, αναδιατυπώνει, στοχάζεται, κρίνει, ερευνά, ερμηνεύει, διαλέγεται επιστημονικά, χωρίς να επιδιώκει τη στείρα απομνημόνευση των γεγονότων (depositor of knowledge), αλλά τον έλεγχο και την επεξεργασία της πληροφορίας που του δίδεται (intellectual interpretor of information). Μέσα από τη σπουδή της αναπτύσσει την ιστορική κρίση και συνείδηση, δηλαδή την ικανότητα να ερμηνεύει τα

³² Πρβλ. Ν. Αχλι, “Η διδασκαλία της Ιστορίας στο Λύκειο”, ό.π., Φ. Κ. Βώρου, “Για τη διαμόρφωση μιας διδακτικής της Ιστορίας”, *Νέα Παιδεία*, 35(1985):143-46, Φ. Κ. Βώρου, “Η Ιστορία που δεν διδάσκεται”, ό.π., Φ. Κ. Βώρου, “Τι μπορεί να σημαίνει ερώτηση κρίσης στην Ιστορία”, ό.π., Φ. Κ. Βώρου, “Για την επίδραση της διδασκαλίας της ιστορίας στη διαμόρφωση των συνειδήσεων”, *Τα Εκπαιδευτικά*, 44-45 (1997) 36-43, Λ. Φερού, “Τι διδάσκει το σχολείο”, *Εφημ. Το Βήμα*,

σύγχρονα γεγονότα έχοντας υπόψη του τις ιστορικές συγκυρίες.³³ Η ιστορία δεν παρουσιάζεται απλά ως γνώση κάποιων στατικών παρελθοντικών γεγονότων. Το παρελθόν αναγιγνώσκεται ως διαφορετικό από το παρόν³⁴. Διαφορετικά δε διευκολύνεται η διαμόρφωση ενός αξιολογικού κώδικα προσεγγισιμότητας της ιστορίας, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως βασική ανθρωπογνωσία και οργανικό μέρος των προσωπικών επιλογών των μαθητών μέσα στο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον που ζουν.

Η αντικειμενική πραγματικότητα επιβάλλει να αποκτήσουμε μια νέα συνείδηση ανοιχτή, απεριόριστη, αδέσμευτη, ανεξάρτητη από τις παραδοσιακές προκαταλήψεις και από μια προκαθορισμένη ιστορική αρμονία.³⁵ Το να κατασκευαστεί μια πατρίδα ανώτερη από τις άλλες οδηγεί συχνά την ύλη της ιστορίας σε ιστορικά και κοινωνικά αποπήματα, ασάφειες ή παρερμηνείες αλλά και εθνικά και κοινωνικά στερεότυπα ή 'ετικέτες', σεξισμούς και ρατσιστικές ιδεολογίες, με τις οποίες ωστόσο πολλές φορές η ίδια η εθνική ομάδα διατρέχει τον κίνδυνο να αυτο-χαρακτηριστεί άλλοτε ως καλή και άλλοτε ως κακή, άλλοτε με θετικότητα ή αρνητικότητα και άλλοτε πάλι ως πρότυπο μίμησης ή απόρριψης.

Προς αυτή την κατεύθυνση στα βιβλία της ιστορίας και του πολιτισμού θα πρέπει να εξαιρούνται σε κάθε περίπτωση η ιδέα της ελευθερίας, της εργασίας, της οικογένειας, της δημιουργίας και της τέχνης, της υγείας, της παράδοσης και η πορεία του ανθρώπου προς την κατάκτηση του πολιτισμού. Συνεπώς το κριτήριο που συνδέεται με την παρουσίαση και την προβολή ειρηνικών φάσεων στην ιστορία, το θεωρούμε πολύ σημαντικό στα πλαίσια της διαπολιτισμικής αγωγής, εφόσον με βάση αυτό η ιστορία δε δίδει προτεραιότητα στην παρουσίαση πολέμων και σκηνών βίας.

Τελειώνοντας θα μπορούσε κανείς να υπογραμμίσει το γεγονός ότι σήμερα το πλαίσιο της οικουμενικής παιδείας εξακολουθεί να παραμένει ανοικτό προς συζήτηση και προβληματισμό, να θέτει σημαντικά ερωτήματα και στους τρεις χώρους αναζήτησης και πραγμάτωσης της ιστορίας και του πολιτισμού (ιστοριογραφικό, διδακτολογικό και μορφωτικό) και να προσπαθεί να συμβάλλει σε μια αντικειμενική αντιμετώπιση του ιστορικού αλλά και του ευρύτερου πολιτιστικού είναι και γίνεσθαι. Η εποχή μας φαίνεται να αναζητά τόσο την πολιτισμική αγωγή, όσο και την αντικειμενική, δίκαιη και μη φορτισμένη προσέγγιση των ιστορικών και πολιτισμικών γεγονότων και φαινομένων. Είναι μια εποχή στην οποία τα θέματα της ιστορίας και του πολιτισμού θέτουν άμεσα και έμμεσα σημαντικά ερωτήματα που ξεπερνούν παλαιότερες κυρίαρχες απλουστευτικές προσεγγίσεις και δεν παρέχουν εύκολες, έτοιμες ή οριστικές και αμετάκλητες απαντήσεις, αλλά απαιτούν 'πολυπρισματική' ανάγνωση που στοχεύει στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας του αναγνώστη.

³³ Φ. Κ. Βώρος, "Τι μπορεί να σημαίνει ερώτηση κρίσης στην Ιστορία", ό.π., Σ.Σ. Μαρκιανός, "Η παρερμηνεία και η ερμηνεία της Ιστορίας", ό.π.

³⁴ Α. Λιάκος, ό.π.

³⁵ Σπ. Ασδραχάς, ό.π.